

KÖNYVISMERTETÉS.

Rácz Lajos: *Rousseau élete és művei*. Két kötet. Budapest, M. T. Akadémia, 1929. 298 és 292 l.

Aki Rousseau életéről és munkásságáról vonzón megírt könyvből tájékozódni kíván, annak jó lélekkel ajánlhatjuk Rácz Lajos két kötetét. A szerző jóformán egész életén keresztül foglalkozott Rousseau személyével s az irodalmat magyar szempontból oly különösen becses tanulmányokkal gazdagította, mint a Teleki József gróf látogatásának ismertetése *Naplójának* alapján (Bpesti Szemle, 1912) s a Rousseau és Sauttersheim viszonyát tárgyaló monografiája (Bpest, 1913). Ezek tartalmának lényegét természetesen könyvébe is beillesztette. A magyar vonatkozások közül a teljesség kedvéért még azt a különben csekély fontosságú, de elég érdekes adatot is fel lehetne említeni, hogy az a Bonac márki, aki Rousseau-t Solothurnban pártfogolta, ugyanaz a francia követ, aki azelőtt Konstantinápolyban a portánál működött s a mi Mikesüinket francia olvasmányokkal ellátta.

Rousseau a francia irodalomban igen különféle megítélésben részesült — s ez a megítélés Nisard óta inkább kedvezőtlen, mintsem kedvező. Elég ha csak Faguet, Brunetiére, Lasserre, Lemaître, Seilliére, Reynaud nevére hivatkozunk. A franciák nem tudják feledni, sőt a viszonyok fejlődésével mind élesebben látják, hogy Rousseau tanításából eredt a modern állam két nagy veszedelme: egyrészt a szertelen individualizmus, amely csak a maga lelkivilágával és egyéni érvényesülésével törődik, a közösséggel szolidaritást nem vállal s arra gögös fölénytel tekint, másrészt a demokratikus imperializmus, a primitív fokon álló tömegek uralma, mely a magasabb műveltséget állandóan megsemmisítéssel fenyegeti. Mikor Rousseau az egyént a társadalommal, a társadalmat a természettel állítja szembe, az ész uralma helyett a szenvedélyek jogát hangoztatja, határozottan romboló munkát végez. Külön francia vád azután az, hogy Rousseau, ez a svájci protestáns, a maga idegen lelkiségével közelebb állt az anglo-germán szellemből fakadó romantikához, mint a vérbeli franciák; elsajátította és továbbfejlesztette annak tanításait, megvesztegető műveivel becsempészte hozzájuk s ezáltal megdöntötte a francia géniusznak egyedül megfelelő, remekműveket teremtő klasszicizmust. Rácz Lajost ezek az aggodalmak nem zavarták munkájában. Neki vonzó Rousseau puritán protestantizmusa, s a liberalizmusnak is csak jó oldalait hajlandó látni.

Rousseau életét Rácz a *Confessions* alapján beszéli el, kiegészítve egyéb, különösen a genfi kétszázados jubileum alkalmával megjelent forrásműből, valamint Rousseau-nak, 1924-től kiadott teljes levelezéséből vett adatokkal. Így természetesen nem mellőzi sok egyéni fogyatkozását sem, melyeket Rousseau maga oly páratlan őszinteséggel tárt föl, és idegbetegségét, mely utóbb üldözési mániává fajult — ennek leírásában Möbiust követi — de

mindig hajlandó mentegetni, magyarázni hősének bűneit, tévedéseit, szeszélyeit. Egyáltalán Rousseau egész életében erkölcsi tisztulási folyamatot lát, mely a világba kibotott könnyelmű suhancból végül is nemes erkölcsű filozófust formált. Úgy látja, hogy Rousseau pályája a maga egészében igazolja Juvenalisból vett jelmondatát: *Vitam impendere vero*. Rousseau az ő szemében a gondolat és emberszeretet legnagyobb hősei közt foglal helyet. Nisard azt írja magáról irodalomtörténetében, hogy ő azok közé tartozik, akik nem szeretik ugyan Rosseau-t, de irányában igazságosak akarnak lenni: Rác Lajost viszont határozottan azok közé sorozhatjuk, akik Rosseau-t szeretik, de azért nem kevésbé igényeznek vele szemben igazságosok lenni.

Rác Lajos korába állítja be Rousseau-t és sikeresen fejti ki, mi volt nagysága kortársaival szemben. Küzdelme az abszolút monarchia zsarnoksága ellen a polgár jogáért, a szalóntársadalom konvenciói ellen az egyéniség érvényesüléséért, a műveltség fényűzése ellen a természetes egyszerűségért, az ész hideg tanításai ellen a szív érzéseier: igazi emberi érdek. Eredményük magával ragadta a kor legkiválóbb szellemeit, elvei évtizedekig vezető-eszméi maradtak a társadalomnak. Ha arról van szó, hogy Rousseau mit jelentett a maga kora számára, akkor ez mindenesetre helyes álláspont. Más kérdés, mit jelent *ma* Rousseau számunkra, kivált a francia nemzet számára; a fentebb idézett ítéletek épen ebből a szempontból hangzottak el.

A könyv utolsó fejezete, az *Összefoglalás*, a bennünket itt leginkább érdeklő tárccsal, Rousseau irodalmi hatásával is foglalkozik. Eddigi módszeréhez híven a szerző itt is szívesebben ismerteti Rousseau-t, a szentimentalizmus atyját, abban az értelemben, amint szelleme a *Werthers Leidenben*, *Hermann und Dorothea*-ban, a *Faust*-ban, a *Childe Harold*-ban megnyilatkozik, s alig érinti, vagy egészen mellőzi azt a felét, amelyet a «szentimentális lázadó» alakja képvisel a romantika irodalmában. Ilyen Schiller Moor Károly és Hugo Hernanija, mint vezéralakok abban a nagy csoportban, amellyel még a mi betyár-költészetünk, romantikus drámánk, sőt *Toldi*nk is rokonságot tart.

ZLINSZKY ALADÁR.

Doktori értekezések 1928–29-ben.

(Első közlemény.)

1. *Király Ilona: Szent Márton magyar király legendája. A magyar bencések árpádkori francia kapcsolatai. A Berta-monda magyar vonatkozásai.* Budapest, 1929. 8-r. 96 l. — Alapos készütséggel, nagy gondossággal készült doktori disszertáció. A magyar és francia szellemi kapcsolatok legrégebb közvetítőinek, az árpádkori bencéseknek nyomait járja és sok újat tud mondani. Rámutat mindenekelőtt arra a körülményre, hogy első benedictinus térítőink már a cluny-i reformok szellemében éltek, s magának Szent Istvánnak közvetlen kapcsolatai voltak Odilo apáttal. Sőt a szerző nagyon valószínűvé tudja tenni, hogy Odilo fönmaradt levelei közül a legszebb Szent Istvánhoz szól. Szent Hugó, Odilo utódja, maga is járt hazánkban. Cluny-i oklevelek Bertalan pécsi püspök és Franciaországban élő magyarok adományainak emlékét őrzik a XIII. századból, és valószínű, hogy a cluny-iek párizsi kollégiumában magyar bencések is tanultak. A somogy-

vári eltűnt bencés apátság saintgillesi-i eredete és kapcsolatai, irodalmi és történelmi emlékei eddig is ösmeretesekek voltak: szerzőnk rámutat e kapcsolat francia hatására is. Pannonhalma említését megtalálja régi francia költői művekben, így 1200 körül Gatineau Szent Márton-legendájában. Francia szentföldi zárándokok már a XI. században hazánkban vonulnak át, s míg a bencésekkel francia kultúra is terjed hazánkban, Franciaországban megjelenik a keresztény Magyarország képe, és Cluny környékére magyar telepések jutnak. E kapcsolatokat még jobban előmozdította Szent Márton tisztelete. A franciák tours-i nagy apostola tudvalevőleg Sabaria Siccából, a mai Pannonhalma lejtőjéről származott — a legenda Florus hún-magyar király fiának és örökösének teszi meg. Legendáját először a *Hét szent alvók története* dolgozza fel. Király Ilona ennek vizsgálatában arra az eredményre jut, hogy az itt szereplő családja Pipin családfájához hasonló. Hadd tegyem hozzá, hogy Quiriacus az igazi (efezusi) hétalvók egyikének neve is, és Huber kuriózumképen azt is megemlíti,¹ hogy a Philomenának tulajdonított *Gesta Caroli Magni*-ban a hétalvók egyike Marmoutier apátja: a szerzőnk idézte Hét szent alvók, Szent Márton rokonai pedig Marmoutierben aludtak el. Király Ilona ezután a különböző Szent Márton-legendákat ismerteti s magyar vonatkozásaiért természetesen leginkább a genealógia érdeklí. Gatineau már említettük legendája a legdúsabb forrása: itt élesedik ki legjobban Szent Márton magyar királyi eredete. Ő említi azt is, hogy a szentek szülőföldjén kolostor épült (Pannonhalma), s hogy a szentet hazájában lovaggá ütötték. Kiadatlan kéziratból ismerteti szerzőnk azt a genealógiát is, amelyet XI. Lajos készítettett, s amelyben Márton atyja, Florus, szintén mint magyar király szerepel. Szent Mártonról szóló misztériumok magyar vonatkozásainak részletes ismertetése után (amelyeknek nem érdektelen eredménye, hogy krónikáinkra is hatottak), a magyarországi Szent Márton-tisztelettel, a nemrég napfényre került Ernst-kódexszel és Eckhardt Sándor Martinus < Macrinus hipotézisével foglalkozik és a Flor et Blanchefiore, illetőleg a Berta-monda magyar vonatkozásait taglalja: ezek Nagy Károly anyját, Bertát is Florus leányának teszik meg, s így vetődik Nagy Károly származására Szent Márton fénye: Örömmel köszöntjük Király Ilona komoly, tartalmas és eredményes munkáját, amely sok kis részletben sok jót és újat mond.

2. *Nagy László: Gyöngyösi és a barokk.* Budapest, 1929. 8-r. 56 l. — A barokknak Werner Weisbach adta új felfogásából indul ki s a szellem-történeti irány megállapításait kissé modorosán és keresetten alkalmazza Gyöngyösi-re, vagy inkább illusztrálja Gyöngyösi-ből vett példákkal. E szerint a középkori mély lelki élet hagyományául a testiességet ellensúlyozó hatások, morális célzat, vallásos mez, vagy platonista módor Gyöngyösinél is csak mellékes szerepet töltenek be, mint a barokkban általában. A *Rózsakoszorú* realiztikus részleteiben a barokk művészet konvencionális formakincseit látja érvényesülni, egyszínűségében sem tagadva meg töle a vallásos hangulatot. Kompozíciójában barokk típust lát és mesterkelt táblázatot rak össze a «betétek» beillesztési módjáról, s ezek hatásául állítja be Gyöngyösi mozgalmasságát, nyugtalanságát. Végül a barokk-stílust román és germán

¹ *Die Legende von den Siebenschläfern* 132. l.

ágra osztja és Gyöngyösi stílusát az előbbibe sorolja; említi képeinek fény- és színhatását, hangfestését, dikciójának művészettel mérsékelt lendületét. Belső rímeinek művészetében a barokk marinizmus megnyilvánulását látja. A dolgozat gyakran erőltetett, sok helyt még kiforratlan. Épen a szintézis nem alakul ki a sok levezető alkalmazásból. — Csak megjegyzésképen: az olyan szavakat, mint «objektíváció», kifejezéseket, mint «(Gy.) végig kéjelgi az antik fabulák todalékszerű felsorolását», s megállapításokat, hogy «Gyöngyösit allegóriái... stb.... nem Grimmelshausenhez, vagy... Shakespeárehoz (sic!), de a... marinistákhoz kapcsolják», bizvást elhagyhatta volna.

3. *Fuhrmann Kamilla: Gróf Teleki József és a magyar-francia szellemi kapcsolatok.* Budapest, 1929. 8-r. 101 l. — A derék dolgozat Gr. Teleki József svájci és franciaországi útínaplója alapján, (amelyet a M. Tud. Akadémia kéziratban őriz), de a francia kapcsolatokra vonatkozó egész irodalom fölhasználásával Teleki ifjúkorát s különösen azokat a hatásokat világítja meg, amelyekkel a fölvilágosodás eszméi az író lelkét eltöltötték. A grófnak Voltaire-rel és Rousseau-val kötött személyes ismeretsége s levelezése eddig is ösmeretes volt. Fuhrmann Kamilla dolgozatának egyik becses eredménye annak igazolása, hogy Teleki — aki alapos készült-séggel ment útjára s érdeklődéssel, hajlandósággal fogott a fölvilágosodás tanulmányozásához, szítta be annak eszméit — az új irány világpolgári, kozmopolita felfogásával és vallástalanságával sehogysen tudott megbarátkozni. Másik becses eredménye érdekes részletkutatásokból annak megállapítása, hogy a francia eszmék a hatvanas években Teleki által kezdenek nálunk is ösmeretessé válni; a gróf a testőröket megelőzve, képzett és hívatott hírnöke lett a fölvilágosodásnak, a nélkül, hogy annak túlzásaiba tévedett volna: a Martinovics-összeesküvés ezért találja őt az ellentáborban. Végül eredménye, hogy megmutatja, mit tett Teleki külföldön a Magyarországra iránt való érdeklődés fölkelésére és fokozására. A dolgozatnak érdeme, hogy rendszeresen és érdekesen taglalja Párizs, az udvar, a társadalom, a színházi s végül a tudományos élet benyomásait a grófra.

4. *Kozmutza Livia: Az első magyar újságírók.* Pécs, 1928. 8-r. 47 l. — Rövid összefoglaló áttekintés a magyar újságírás kezdeteiről. Elmondja első újságíróink (Rát Mátyás, Révai Miklós, Szacsvey Sándor, Görög Demeter, Pántzél Dániel, Kultsár István stb.) életét, néhány szóval jellemzi szerkesztői tevékenységüket, megemlíti egy-egy vitájukat, harcukat. Az életrajzok fölőselegesek — újat úgy sem mond, s minek pl. Alapi Gyula könyvéből Kultsár életét kivonatolni — a jellemzés viszont hiányos, legtöbbször jelzőkben merül ki. Az első újságok küzdelmeiről többet kellett volna írnia, életükről érdekes képet rajzolhatott volna, tartalmukat irodalomtörténeti szempontból jobban kiaknázhatta volna, a Szacsveyval való bővebb foglalkozás széles látókörű feladatokhoz s ezek megoldására vezethette volna. Még Kazinczy levelezése is bővebben nyújtott volna anyagot. Legnagyobb hibája mégis az, hogy csak a nyomtatott forrásokból dolgozott. Erénye, hogy mondanivalóját könnyedén, elég élvezetesen adja elő. Szacsveyról azt írja, hogy ellentétbe került Máriafi István (Szaitz Leo) szerzetessel, «mert az védelmébe vett egy 1786-ban, Budán, névtelen szerzőtől megjelent *Igaz Magyar c.* könyvet.» Annyinak sem járt utána, hogy az *Igaz magyart* maga Szaitz írta!

5. *Pogány Albert: Kazinczy nyelvújítása. (Levelezése alapján.) Fejezetek egy nagyobb tanulmányból.* Pécs, 1928. 8-r. 47 l. — Jó elgondolású és rendszeresen fölépítettnek látszó dolgozat egy részlete, amely Kazinczy nyelv- és stílusreformját világítja meg. Abból indult ki, hogy Kazinczy életének legfőbb törekvése az irodalmi ízlés kialakítása volt. Ezért Kazinczy ízlésének forrásait keresi, s Kazinczy ízlésének külső, *alaki*, és belső, *tartalmi*, elemeit, valamint ezeknek kortársaira gyakorolt hatását vizsgálja. Az előbbiek közé sorolja a fordításról vallott elveit, nyelvújítását, s a műfajok (az óda, az episztola, az epigramma s elsősorban a szonett) továbbfejlesztését vagy meghonosítását. Tartalmi szempontoknak tekinti az idegen irodalmi alkotások átültetésének kérdését, amivel irodalmunkat az európai kultúrközösségbe emeli, és az irodalmi kritika megteremtését. Ki kellett volna emelnie, hogy mindebben centrális gondolat van: a művelődés, a kultúra szolgálata; voltaképen ennek fejleménye a többi mind, s ezzel tartozik Kazinczy a szellemi fejlődés folytonosságába. A maga kereste kérdések együtt ezt az eszmét meritik ki. A fölvetett problémákat azonban meggyőzően tárgyalja, Kazinczyt helyes megvilágításban mutatja be: van érzéke a jelentékenyebb vonások felismeréséhez. Sok közhelyen túl lényeges mozzanatokat tud kiemelni s idézeteivel elevenen és találóan vázolja Kazinczy hatását kortársaira.

6. *Hencze Béla: Kazinczy és a francia felvilágosodás.* Budapest, 1928. 8-r. 77 l. — Míg az előző dolgozat Kazinczyban a német hatást vizsgálja meg, Hencze mélyebbenjáró füzete arra az eredményre jut, hogy Kazinczy műveltsége gyökereiben épen annyira francia is, mint amennyire német. A tartalmas dolgozat valóban igazolja is ezt; csak hogy más nyomokon és más irányban. Pogányt az *irodalmi* szempontok érdeklík; Hencze Kazinczy lelkivilágát, *filozófiai* fejlődését, theogoniájának kialakulását vizsgálja. Problémája a legérdekesebbek egyike, s kétségtelenül a legfontosabbak egyike is, az, amelynek földerítése az irodalomtörténetnek régi adóssága. Kazinczy felvilágosodottságának kérdése ez, s annak az érdekes jelenségnek vizsgálata, hogy a forradalmi és destruktív eszméket Kazinczy a nemzeti törekvések szolgálatába állította. Henczét, témájánál fogva, inkább a kérdés első, nagyobbik fele érdekelte: hogyan ing meg Kazinczy istenhite, tétovázásában hogyan talál megnyugvást Rousseau-ban és a deizmusban, mit jelentett neki D'Holbach sívár materializmusa, mit jelentett az *Emil*. Materializmusa, racionalizmusa elvezeti őt a dogmatikai indifferentizmushoz, a kinyilatkoztatott vallások tagadásához — a felvilágosodáshoz. Hálás volt ezért Rousseau-nak és szerette őt: nevéből és eszméiből kultuszt üzött. Voltaire eszméitől eleinte teljesen távol állott s csak lassan barátkozott meg velük, de «a voltairianizmus büvölete» is megejti lassankint: ennek eredménye lesz egyházellenes harca. Ennek forrásait is, filozófiai hátterét is részletesen megrajzolja a dolgozat s megállapítja, hogy a fölvilágosodásért most már egész hévvel küzdő Kazinczy teljes kifejezője lesz Voltaire eszméinek. További feladat marad a fölvetettük probléma másik fele: *hogyan* állítja mégis a romboló eszméket Kazinczy a nemzeti gondolat szolgálatába, vagy hogyan illeszkedik be filozófiája a művelődés kérdésének nemzeti gondolat-körébe.

KEREKES EMIL.

Belohorszky Ferenc: Bessenyei és A philosophus. Budapest, 1929. 8-r. 42 l.

Doktori értekezés, de kiemelkedik e műfaj átlag-színvonalából. Problémája érdekes, felkelti a figyelmünket. Bessenyei legismertebb drámájának geneziséről van szó, melyet Petz Gedeon értekezése¹ ezelőtt vagy egy fél-századdal igyekezett megvilágítani. *A philosophus* forrásául és mintájául egy francia vígjátékot, Destouches *L'homme singulier* c. darabját jelölte meg, s állítását akkor a tudomány el is fogadta. Hozzászólt a kérdéshez 1913-ban Gragger Róbert² is azzal a gondolattal, hogy *A philosophus* egyik alakja, Pontyi, Destouches *La fausse Agnès* c. művére vihető vissza. Ezekkel a dolgozatokkal szemben Belohorszky azt bizonyítja, hogy «*A philosophus* Bessenyei eredeti alkotása».

A szerző kétirányú feladatot oldott meg. Egyrészt kimutatta, hogy *A philosophus* nem Destouches alapján készült, Pontyi alakja pedig nem a *La fausse Agnès*ből jutott Bessenyei drámájába, másrészt pozitív megoldást is keresett a dráma keletkezésére vonatkozólag. Először utalt a korszellemre, amelyben a ,filozófus'-típus általánosan elterjedt, majd ügyesen állítja bele a munkát Bessenyei egész működésébe, felfogásába, egyéniségébe.

Belohorszky tagadhatatlanul ügyesen ,destruált': Petz és Gragger épületére már aligha húzhat a tudomány emeletet; új felfogása pedig szellemesen ad feleletet arra a kérdésre, hogyan tudott Bessenyei fogyatékos képzeletével, forrás nélkül is, ilyen drámát írni? Kimutatja meggyőző okfejtéssel, hogy ilyen szegényes cselekményű vígjátékot lehet írni gazdag képzelet nélkül is, de meg Bessenyei készen kaphatta a költői eszmét a külföldi drámákban sűrűn szereplő filozófus alakjában. Merített azonban Bessenyei önmagából is, főként a *Galant levelekből*,³ de kapott anyagot, sőt mintát is, élményeiből, tapasztalataiból, a magyar viszonyokból, s vitt hőseibe saját lelkivilágából is valamit. — Ez a vígjáték genezisének újabb megvilágítása.

A szerző valóban nagy apparátussal dolgozik s készütségét mint kezdő tudományos író jól használja, s ez nagy érdem. Apparátusa azonban inkább külső, mint belső. Belső apparátusa, logicitása, megfigyelő és asszociáló ereje még nem elég biztos; gyakran alaptalanul nagyon határozott, amit utóbb enyhíteni kénytelen. A gondolatait pedig nem mindig gondolja végig. Így az elején (6. l.), ahol a francia és a magyar darab eltéréseit sorolja fel, nem említi, hogy a francia darabban *magá* a «marquis leánya akar megismerkedni» a főhőssel, a magyarban pedig Ángyélika, mint *közvetítő* hozza össze Szidaliszt és Párménót. Pedig tud róla, s amikor a comtesse és Szidalisz szerelmének fejlődéséről beszél (10., 11. l.), említi is, de tárgyi fontosságát nem veszi észre. Sőt később azt sem emeli ki, hogy a *Galant levelekben* sincs közvetítő, sem a főcselekményben, sem a mellékcselekményekben. Azután

¹ EPhK. 1884.

² Gragger Róbert, *Irodalomtörténeti forrástanulmányok.* IK., 1913.

³ Erre a névtelenül megjelent munkára nézve, amelyet a tudomány eddig is Bessenyeihez fűzött, Belohorszky meggyőző érveléssel igen valószínűvé tudja tenni Bessenyei szerzőségét.

elveszi a forrás jogcímét Destouches-tól és a *Galant leveleknek* adja, ezt azonban nem veti össze Destouches darabjával, kapcsolatukat pár szóval elintézi. (30. l.) Pedig a nő mind a kettőben el van «tökélve egy komor filozofusnak meg-lántsólására». Vajon nem vezet-e mégis út a *Philosophustól* a *L'homme singulier*-ig, ha a *Galant leveleken* keresztül is?

A gondolatvezetése sem mindenütt elég világos, inkább körülményes; okfejtése meggyőző ugyan, de nem kelt teljes megnyugvást: úgy érezzük, elkelne még helyenként egy pár érv. A problémát azonban tisztán látja, talán a megoldás eszközeit is, de ezeket nem kezeli precízióval.

A teljesítmény így is szép, előrevitte a tudományt, méltó arra, hogy első értekezés létére is, külön és bővebben foglalkozzunk vele. Nehéz területen mozgott, ahol a bizonyosság totalitása igen messze van, de meglátta a fényt és megmutatta a tudománynak.

HEGEDÜS ZOLTÁN.

Hunyadi. Bessenyei György által. Budapest, az V. ker. reálgimn. VII. osztályának kiadása. (1929.) N. 8-r. XXII., 63 l.

Bessenyei Mátyás-eposza, mely több mint másfél századja kéziratban hevert, ez év tavaszán végre megjelent nyomtatásban. Ennek a kiadásnak létrejöttét a következőképen fejti meg a könyv előszava: «1929 május havában a Bessenyei Dániel reálgimnázium VII. osztálya kiadja Bessenyei György Hunyadi-eposzát. Hogyan született meg a gondolat? Erre csak az ifjúság tud megfelelni, a mai ifjúság. Olyasmit akar, amit eddig még nem csináltak. (T. i. az ifjak!) Az a vád, hogy csak a szertelen érdeklő, az új, a hagyományt robbantó: ezúttal elejti fegyverét. A fiatalokat, ime, öreg kéziratok is érdeklik. Nem a mult dicsőségén boronganak, de szeretnék kiánsni a mult minden kincsét. Tudják, hogy a *Hunyadi*-eposz ma már elavult munka s nem tartozik a nagy testőr java művei közé. De érzik, hogy egy korszakot alkotó egyéniség utolsó kézvonásának is meg kell jelennie, nagy, nemzeti kiadásban. Kiadták tehát egyik kisebb terjedelmű kéziratát, hogy legalább egy lépést ök is tehessenek a várva-várt teljes Bessenyei-kiadás felé.»¹

Ehhez a magyarázathoz csak két megjegyzést kell fűznünk. Örülünk, hogy a mai fiatalság lelkébe visszatért a történeti érzék, a mult irodalmi emlékeinek megbecsülése — örülünk, mert már-már úgy látszott, hogy az irodalom legújabb jelenségein kívül más nem érdekli irodalmunk hétszáz éves fejlődéséből. Ez az egyik. A másik: melegen üdvözljük az ifjak vezetőjét, magyar tanárukat, Vajthó Lászlót, hogy ilyen jó irányba tudta hajlítani a gondjaira bízott ifjakat.

Az ifjak jól látják könyvük jelentőségét; ez az, hogy hozzáférhetővé tették a kutatás számára Bessenyeinek egy kéziratol munkáját. Adtak becsületet, hű szövegközlést, pontosan, betűről-betűre másolva a szöveget. (A hiányjeleket nyomda-technikai okokból mellőzték, de ez nem jelent semmit.) Munkájukkal kiérdemelték a tudományos világ háláját.

De az ifjak egy lépéssel tovább mentek: három irányú bevezetéssel látták el a kiadást. Egyikük, Rónai Mihály András, megrajzolta a költő

¹ VII. lap. (Kihagyásokkal adtuk.)

pályáját, másikkal, Szalai Sándor, beszámolt az eposz három kéziratáról, hárman, Szalain kívül még Hegedüs Géza és Vázsonyi Sándor adták az eposz méltatását, végül Vajér Pál és Vészi László összeállították lapalji jegyzetekben a főkézirattól némileg eltérő másik két kézirat *varians lectióit*¹ s egy-két szómagyarázattal szolgálnak.

Ifjak, középiskolai tanulók vállalkoznak tehát tudományos feladatok megoldására: úgy érezzük, nem volna méltányos, ha tudomány kritériumai-val vizsgálónok munkájukat. Önzetlen igyekezetük és tudomány szeretetük megérdemli, hogy tévedéseiket, fiatalságuknak és gyakorlatlanságuknak betudva, hallgatással mellőzzük és csak arról szóljunk, aminek munkásságukban értéke van. Bessenyei pályájának rajza rövid, arányos, sőt bizonyos írói művészettel és elmélyedéssel van írva, nincs benne semmi fiatalos, kiforratlan, mint ünnepi beszéd író-emberre sem hozna szégyent. (Még jobb lehetett volna, ha a szerző ismerné a kérdés újabb irodalmát.) A kéziratok ismeretése kissé körülményes módszerrel, de helyes megállapításokra jut — kiemeljük, mint legfontosabb kettőt: a régi XVIII. századi másolatot maga Bessenyei korrigálta, s így azt végérvényes szövegnek tekinthetjük;² a két kései másolat nem egymásról készült, hanem mindkettő a régiről. A méltatásnak egy pontját azonban nem hagyhatom helyreigazítás nélkül. A fiatal szerző itt, bizonyosnak tartván, hogy Arany ismerte Bessenyei eposzát, nyomozza a hatását Arany Jánosra, s kivált a *Toldiban* s a *Mátyás dalünnepében* talál egyezős s átvételből származó mozzanatokra. De eközben egy súlyos módszertani hibát követ el: nem kutatja, ismerte-e Arany 1846-ban és 1855-ben a *Hunyadi*-eposzt. Később, mikor Arany az Akadémia titkára lett, megfordulhatott kezén az akadémiai másolat — ennek sincs semmi nyoma, nem is valószínű — Szalontán és Körösön létekor még a lehetősége sem volt meg annak, hogy ismerhette volna. Ami kevés egyezés van költészetükben (jóval kevesebb, mint a mennyit a dolgozat megállapít!) a véletlen találkozás; eredménye — hogy a *Mátyás*-eposz költői eszméjét nem a *Hunyadi*-eposzból vette Arany, az meg akkor is bizonyos volna, ha Arany olvasta volna Bessenyei művét. Nem rójuk fel a kezdő irodalomtörténésznek ezt a kritikátlan lépését — dicséretére szolgál, hogy észrevette az egyezéseket e két korban és értékben olyan messze álló költő művei között.

Nagyon kívánatos volna, ha az ifjúságnak ez a példaadása, a Bessenyei-kiadás és a nyomán járó siker, követésre bírná a középiskola felsőbb osztályú tanulóit — bízunk benne, hogy magában a Bessenyei Dániel reál-gimnáziumban nemes hagyománnyá erősödik az első próbatét.

¹ A két későbbi kézirat, 1838 és 1839-ből, ugyan a régibb, XVIII. századi kéziratnak másolata, s így szövegmegállapító jelentőségük nincs, s eltéréseik önkéntes javítások vagy épen corruptelák, de az előbbieket rendszerint találóak.

² Az ifjak nem tudják, miért tette le Bessenyei a *Hunyadi*-kéziratot épen a pesti pálos kolostor könyvtárában. A magyarázat nyilván az, hogy Bessenyei a pesti pálosok vendégbarátja volt, kolostorukban volt Bessenyei tervezett akadémiájának, a Hazafiúi Magyar Társaságnak, hivatalos helyisége, s Kreskay, a kolostor könyvtárosa, Bessenyei bizalmasa volt.